

РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРА ВИРОБНИЦТВА ТА ПРОДОВОЛЬЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ: ДОСВІД США

Р.П.Мудрак, кандидат економічних наук, доцент
Уманський державний аграрний університет

У статті здійснено ретроспективний аналіз розвитку сільсько-господарського виробництва та вирішення продовольчої проблеми в США. Виявлено, що фермерська конкуренція веде до зменшення кількості сільськогосподарських товаровиробників із числа найменш ефективних. Має місце позитивний досвід перепрямування прямої бюджетної допомоги від дрібних та низькопродуктивних ферм до середніх та великих.

Ключові слова: продовольче забезпечення, агропродовольча система, досвід США.

Постановка проблеми. Однією із найактуальніших проблем сьогодення української економіки є забезпечення умов позитивного продовольчого балансу. Адже наша країна володіє таким ресурсним потенціал, належне використання якого здатне не лише забезпечити виробництво достатнього обсягу продовольства для внутрішнього ринку, але і перетворити Україну на одного із найбільших експортерів продовольчої сировини та продуктів харчування. Наразі проблема далека від розв'язання – рівень виробництва у вітчизняній агропродовольчій системі не відповідає потребам нації. Головними ознаками порушення відтворення є скорочення виробництва окремих видів продовольчої сировини (тваринницької), низька якість продукції, високі роздрібні ціни кінцевих товарів на фоні відносно низького рівня платоспроможного попиту, зростання обсягів імпорту продовольства тощо. У таких умовах особливо цінним є позитивний досвід вирішення означених проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із найбільших закордонних дослідників розвитку американської агропродовольчої системи є професор Пенсільванського державного університету Мілтон Холберг. Зокрема, у своїй ро-

боті „Економічні тенденції в сільському господарстві та продовольчій системі США після Другої світової війни” він здійснює ґрунтовний аналіз 48-річної ретроспекції сільськогосподарського виробництва та продовольчого ринку США. Серед українських дослідників світового, насамперед американського, досвіду ефективного ведення агропродовольчого виробництва слід виділити Азаряна О.М., Березіна О.В., Власова В.В., Гойчук О.І, Губенко В.І., Зіновчука В.В., Квашу С.М., Кобуту І.В., Шебаніну О.В., Шубравську О.В. та ін.

Однак, не зважаючи на пристойну теоретичну базу опрацювання найкращого світового досвіду, його практичне втілення далеке від оптимального. Серед основних причин – низький рівень економічної культури, застарілі погляди на організаційно-економічний механізм функціонування аграрного виробництва, відсутність системних реформ у галузі державної аграрної політики, незадовільний рівень соціальної та виробничої інфраструктури аграрного виробництва, відверте ретроградство та популізм, патерналістські настрої тощо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення досвіду США із розв’язання проблеми забезпечення стабільного розвитку агропродовольчої системи країни, як головної умови надійного забезпечення населення доступним і якісним продовольством. Продовження подібних досліджень має на меті сформулювати критичну масу наукового матеріалу, який з часом має перетворитися в нову якість – розробку та реалізацію насправді дієвої державної політики розвитку вітчизняного агропромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу. В першій половині ХХ ст., особливо між двома світовими війнами, аграрний сектор США переживав важкі часи. У своїй відомій роботі П. Самуельсон із цього приводу написав: „В період великої депресії початку 30-х років ціни, що отримували фермери, упали приблизно в 2 рази порівняно із усіма іншими цінами. Навіть під час процвітання 20-х років фермер переживав великі труднощі... ” [1]. Паралельно з цим основна маса населення країни вирішу-

вала проблему, яка характерна для України кінця ХХ початку ХХІ ст. [2] – від яких непродовольчих товарів та послуг відмовитися, щоб забезпечити відносно нормальне харчування [3]. Поштовхом до виходу аграрного сектора економіки США із кризи, стала активна державна політика допомоги фермерам. Розквіт американського сільського господарства, починаючи з 40-х рр. ХХ ст., пов'язується також із початком II Світової війни - американські фермери отримували великі замовлення і таке ж щедре фінансування для виробництва величезної кількості продовольства, якого потребували охоплені війною та післявоєнні Європа, Північна Африка, Далекий Схід.

Не зважаючи на постійний патронат держави, все ж у основі еволюції американського аграрного сектора був і залишається принцип ринкового відбору. Процес підвищення ефективності аграрного виробництва на основі конкуренції, природно, супроводжується концентрацією та спеціалізацією сільськогосподарського виробництва – якщо в 1950р. в США нараховувалося 5648, то у 1998р. – 2050 тис. ферм, або на 64% менше, при цьому середній розмір ферми та її реальний валовий дохід збільшилися за вказаний період із 213 акрів та 34887 доларів до 456 і 100876 відповідно. Змінилася і структура ферм за розміром товарообігу. Фермерські господарства із обсягом товарообігу понад 250 тис. дол. з'явилися в 1969р. До 1998р. їх частка в структурі усіх ферм зросла до 2,6%. За цей період зменшилася лише кількість ферм з товарообігом менше 20 тис. дол.; найвищими темпами зростала кількість ферм із обсягом товарообігу від 100 до 250 тис. дол. Починаючи із 1969р., ферми із торговим оборотом менше 20 тис. дол. стають збитковими (табл. 1).

Рівень прибутковості фермерської діяльності в США протягом майже сорока років знижувався. Так, стали збитковими малі ферми (1 група), а фермерський дохід більший від середнього доходу на пересічне домогосподарство США, який у 1969р. стосувався усіх груп за виключенням першої, в 1998р. був присутнім лише у 4, 5 і 6 групах. У 1998р. цифри 12,6 і

74,6 для ферм 2 і 3 групи означають, що дохід фермерських родин указаних груп становив лише 12,6 та 74,6% відповідно від середнього доходу на пересічне американське домогосподарство. Уряд США, прислухаючись до думки експертів, почав скорочувати розміри прямої, або так званої вертикальної допомоги, розширюючи розміри непрямой, або так званої горизонтальної допомоги (табл. 2).

Таблиця 1

Чистий грошовий дохід на ферму від усіх фермерських джерел, як відсоток від середнього доходу на домогосподарство США [4]

Група ферм за обсягом товарообігу, тис. дол.	Роки				
	1960	1969	1980	1990	1998
До 20	20,5	-0,0	-5,8	-2,0	-4,7
20-50	109	100,3	28,9	19,6	12,6
50-100	195,1	203,2	87,7	58,8	74,6
100-250	449	408,0	219,0	167,0	128,0
250-500	-	924,0	460,0	384	270,0
500 і більше	-	5993,0	2443,0	1545	1123,0

Таблиця 2

Розподіл урядової допомоги США між фермами, згрупованими за обсягом товарообігу, % [4]

Група ферм за обсягом товарообігу, тис. дол.	Роки					1998р. порівняно із 1960р.
	1960	1969	1980	1990	1998	
До 20	68,9	46,2	12,2	2,6	9,3	- 56,9 п. п.
20-50	15,8	22,7	11,4	5,6	8	-7,0 п. п.
50-100	11	18,2	32,2	18,9	10,6	-1,6 п. п.
100-250	4,3	6,5	21,9	34,7	26,5	+22,3 п. п.
250-500	0	3,3	15,2	22,9	23,7	+23,7 п. п.
500 і більше	0	3	7,1	15,3	21,8	+21,8 п. п.

Це дало можливість вивести з ринку значну частину малих та неприбуткових ферм, зосередивши основну частину прямої бюджетної допомоги для забезпечення стабільного виробництва на середніх та великих фермах, які у переважній більшості зосереджені у кооперативах [5].

Процес оптимізації кількості ферм та обсягу землі в обробітку із розрахунку на одну ферму закономірно спричинив їх скорочення та зменшення рівня зайнятості в аграрному секторі економіки США (рис. 1).

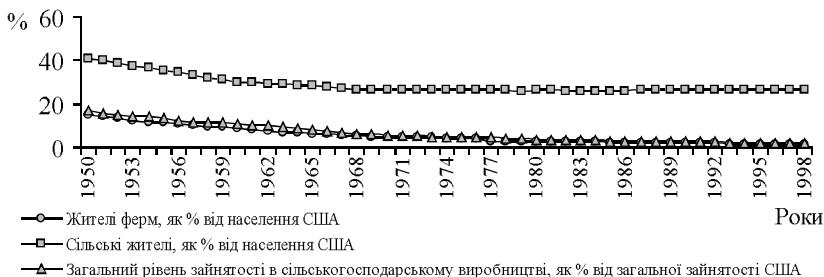

Рис. 1. Динаміка рівнів зайнятості в аграрному виробництві та кількості жителів ферм і сільських жителів у США [4]

За 48 років частка жителів ферм скоротилася із 15,1 до 1,6% населення США; рівень зайнятості в аграрному виробництві, як частка від загальної зайнятості в США, за цей же період скоротилася із 16,8 до 2,0%; кількість сільських жителів (rural population) у 1950р. склала 41,0% населення США, скоротившись за 19 років до рівня $26,5 \pm 0,3\%$, вона утримується на даній позначці ось уже більше 30 років, що можна вважати як остаточний варіант розселення жителів країни.

Процеси концентрації фермерського капіталу супроводжувалися збільшенням обсягів виробництва, підвищенням рівня індустріалізації сільськогосподарського виробництва (табл. 3 і 4) та спричиненого ним підвищенням продуктивності праці. Як бачимо з табл. 4, в американському сільськогосподарському виробництві відбувається постійне підвищення рівня індустріалізації виробництва, одним із наслідків якого є зведення ручної праці до мінімуму.

Таблиця 3

Фермерське виробництво та фермерські витрати в США [4]

Показник	Роки					
	1950	1960	1970	1980	1990	1998
Індекс фермерського виробництва (1992=100%): рослинництво	48	59	63	82	92	100
тваринництво	58	68	83	90	95	106
Затрати праці, люд-год. на 1 акр посіву	55	39	27	19	17	17
Внесення добрив на 1 акр посіву, фунтів: азотні	5,7	16,9	50,9	64,1	67,9	74,6
фосфорні	11,0	15,9	31,2	30,5	26,6	28,0
поташ	6,2	13,3	27,5	35,1	31,9	32,4
Пестициди на 1 акр посіву, дол. (у співставних цінах)	1,2	1,9	7,4	14,0	17,3	22,7
Трактори на 100 акрів посіву: штук	1,0	1,4	1,6	1,3	1,4	1,2
кінських сил	26	47	69	86	93	85

Таблиця 4

Коефіцієнти відношення витрат матеріальних ресурсів на одиницю витрат праці в сільськогосподарському виробництві США [4]

Показники	Роки						1998р. до 1950р., %
	1950	1960	1970	1980	1990	1998	
Земля/праця	35	49	80	91	99	99	більше у 2,82 раза
Машини/праця	32	54	88	122	103	86	більше у 2,68 раза
Хімія/праця	5	12	43	83	88	109	більше 218 разів

За майже пів століття продуктивність праці в аграрному секторі США зростає в рази. Так, у 1950 році урожайність зернових (corn) становила лише 56,3 ц/га, а уже в 1998 р. – 103,3 ц/га; цукрові буряки: 1950р. – 61,8 ц/га, 1998р. – 74,1 ц/га; надій на корову: 1950р. – 2392 кг, 1998р. – 7759 кг.

З 1950 по 1998рр. чистий дохід, як частка валового фермерського доходу, зменшився із 41,2 до 18,9%. Причиною цього стало зростання вартості товарно-матеріальних цінностей та зменшення закупівельних цін основних сільськогосподарських продуктів. Так, якщо зерно (corn) в 1950р. коштувало

8,56 дол./бушель, то в 1998р. – 1,62 дол./бушель; картопля: 1950р. – 8,45 дол./фунт, 1998р. – 4,36 дол./фунт; бройлери: 1950р. – 154 центи/фунт, 1998р. – 33 центи/фунт; молоко сировинне: 1950р. – 24,55 дол./ц, 1998р. – 12,86 дол./ц тощо. Така цінова динаміка стала наслідком підтримання урядом США внутрішньої конкуренції на ринку фермерської продукції та надання бюджетних пріоритетів великотоварному виробництву – виживали і залишалися на ринку найефективніші виробники, які зуміли значно знизити витрати виробництва за рахунок підвищення продуктивності праці. Наслідком конкуренції та зниження витрат виробництва стало підвищення рівня економічної доступності продовольства. Якщо в 1950р. пересічний американець спрямовував 28,1% своїх споживчих витрат на купівлю їжі, то уже в 1998 р. цей показник становив лише 14,6%. Одночасно покращилися кількісні та якісні параметри харчування – калорійність їжі та структура раціону за макро- та мікроелементами [6].

Висновки. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що нинішній високий рівень розвитку сільськогосподарського виробництва та продовольчого забезпечення населення США, став наслідком дії низки факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру. До об'єктивних чинників слід віднести курс американської урядової аграрної політики на підтримку конкуренції у фермерському середовищі та поступовий перехід від допомоги усім до допомоги найбільш ефективним. Останнє означає, що уряду США вдалося здійснити низку непопулярних реформ, які розмежували політику підтримки доходів сільських жителів та політику підтримки високопродуктивного аграрного виробництва.

Головний меседж нашого дослідження – жодного бюджету України не вистачить, щоб викупити усю вироблену в країні аграрну продукцію та підтримати усіх сільськогосподарських товаровиробників. Обмежені бюджетні ресурси повинні бути спрямовані на підтримку розвитку великотоварного виробництва, яке здатне найбільш ефективно використати виробничі

фактори, а отже, із найменшими витратами здійснювати випуск продовольства та продовольчої сировини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Самуэльсон П. Экономика. Том II. / Самуэльсон П. [пер. с английско-го Антонова В. Д., Клесмет О. Г., Криворотченко А. К., Олдака П. Г., Хафизова Р. Х.]. — М.: НПО „Алгон” ВНИИСИ, 1992. — 416 с.

2. Державний комітет статистики України. Статистична інформація. Витрати та ресурси домогосподарств. Аналітичні матеріали та доповіді. Доповідь „Соціально-економічне становище домогосподарств України у 2007 році” (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/gdvvdg_rik/sesd_2007.htm.

3. Самуэльсон П. Экономика. Том I. / Самуэльсон П. [пер. с английско-го Антонова В. Д., Клесмет О. Г., Криворотченко А. К., Олдака П. Г., Хафизова Р. Х.]. — М.: НПО „Алгон” ВНИИСИ, 1992. — 335 с.

4. Milton C. Hallberg. Economic Trends in U. S. Agriculture and Food Systems Since World War II / Milton C. Hallberg. — Iowa State University Press / Ames, 2001. — 179p.

5. Зіновчук В. В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США. Видання друге / Зіновчук В. В. - К.: Логос, 1996. — 222 с.

6. U.S. Census Bureau, Statistical Abstract of the United States: 2003 / U.S. Dept. of Agriculture, Center for Nutrition Policy and Promotion, Nutrient Content of the U.S. Food Supply, 1909-2000, 2001. Data also published Economic Research in Food Consumption, Prices, and Expenditures, annual. — Режим доступу: <http://www.usda.gov/cnpp>.